

Centraal Bureau
voor de Statistiek

Webartikel 2014

NKO 2012: Selectiviteit van de respons en vertekening van doelkenmerken

Rik Linssen

Marion van den Brakel

31-01-2014 gepubliceerd op cbs.nl

In het NKO 2012 zijn de responsdoelen van de CAPI (62 procent) en de drop-off (77 procent) beide gehaald, die van de drop-off met 89 procent zelfs ruimschoots. De CAPI-respons was iets selectiever naar persoonskenmerken dan in het NKO 2010. De responsverschillen tussen de leeftijdsgroepen waren door de toegenomen deelname van jongeren kleiner, de respons van niet-westerse allochtonen, die traditioneel al laag is, was in de CAPI beduidend lager dan in 2010. De drop-off-respons was echter minder selectief dan in 2010. Van de doelvariabelen opkomst en stemgedrag was de vertekening van de CAPI kleiner dan in 2010. Door herweging is de respons van het NKO 2012 afgestemd op bekende gegevens van de populatie stemgerechtigden.

1. Inleiding

In de periode na de Tweede Kamerverkiezingen van 12 september 2012 is voor de veertiende keer het Nationaal Kiezersonderzoek (NKO) gehouden onder stemgerechtigden in Nederland. Het NKO wordt sinds 1971 bij elke Tweede Kamerverkiezing georganiseerd door de Stichting Kiezersonderzoek Nederland (SKON). Het CBS was ook in 2012 nauw betrokken bij de uitvoering van het NKO.

In het NKO komen vragen aan bod over het stemgedrag, de belangstelling voor politieke onderwerpen, de urgente nationale problemen en meningen over politieke standpunten en kwesties. Anders dan in voorgaande onderzoeken (Schmeets, 2011a) zijn in 2012 alleen na de verkiezingen interviews gehouden. Dat gebeurde door stemgerechtigden face-to-face (Computer Assisted Personal Interviewing, CAPI) te enquêteren, waarna een schriftelijke vragenlijst (drop-off) werd achtergelaten bij de CAPI-respondenten.

In dit rapport staat de selectiviteit van de respons en de vertekening van enkele doelkenmerken van het NKO 2012 centraal. Zowel de CAPI als de drop-off (Paper Assisted Personal Interviewing, PAPI) worden getoetst op selectiviteit ten aanzien van enkele persoonskenmerken (geslacht, leeftijd, etc.) en doelvariabelen, te weten de opkomst bij de verkiezingen en het stemgedrag. De uitkomsten worden vergeleken met die van het NKO 2010 (Schmeets, 2011b).

2. Onderzoeksopzet

De opzet van het Nationaal Kiezersonderzoek (NKO) 2012 is ingrijpend gewijzigd. In 2012 is alleen na de verkiezingen van 12 september een face-to-face enquête (CAPI) gehouden onder stemgerechtigden, gevolgd door een schriftelijke vragenlijst onder de CAPI-respondenten. In 2010 en eerder werden zowel voor als na de verkiezingen CAPI-interviews gehouden (twee golven) en is bij respondenten van de tweede golf een schriftelijke vragenlijst achtergelaten. Bovendien zijn, anders dan in 2012, non-respondenten van de CAPI-interviews herbenaderd via een verkort telefonisch dan wel schriftelijk interview (Van Berkel, Vosmer en Schmeets, 2011).

De steekproeftrekking van het NKO 2012 was analoog aan die van het NKO 2010 (Van Berkel e.a., 2011). De steekproef bestond in eerste instantie uit 2 750 stemgerechtigden. Hiervan vielen 40 personen af die naar het buitenland waren verhuisd, niet de Nederlandse nationaliteit bezaten, overleden waren, in een instituut woonden, geen of onvolledige NAW-gegevens hadden, of in het jaar voorafgaand aan de start van het NKO al in een ander CBS-onderzoek zaten. De resterende 2 710 stemgerechtigden kregen een brief met uitleg over het doel van het onderzoek en het verzoek deel te nemen. Bij deze aanschrijfbrief zat een incentive in de vorm van een cadeaubon ter waarde van 5 euro.

Alle aangeschreven stemgerechtigden zijn in de waarneemperiode, die liep van 13 september tot 1 november, maximaal zes keer bezocht door een interviewer. Was de beoogde respondent thuis, dan probeerde de interviewer een afspraak te maken voor een CAPI-interview. Na zes vergeefse bezoeken werd het adres niet meer benaderd en was sprake van non-respons. Aan de face-to-face geïnterviewde personen werd gevraagd een achtergelaten, papieren vragenlijst in te vullen. De interviewer maakte meteen een afspraak met de respondent om deze vragenlijst een week later op te halen.

Het CBS en het SKON stelden samen de CAPI- en PAPI-vragenlijsten op, waarbij de enquête van 2010 het uitgangspunt was. Deze CAPI-vragenlijst werd zo aangepast en aangevuld met nieuwe CSES¹⁾-vragen dat het interview ongeveer 45 minuten zou duren (dat was ook het maximum). De drop-off-vragenlijst was 20 pagina's lang. Interviewers werden in tegenstelling tot het NKO 2010 via e-learning geïnstrueerd over de organisatie van het onderzoek en de inhoud van de vragenlijst. Het met goed gevolg afleggen van een toets was daarbij een noodzakelijke voorwaarde om als NKO-interviewer te worden ingezet.

3. Selectiviteit van de respons

In welke bevolkingsgroepen is de respons hoog en in welke laag? Welke bevolkingsgroepen haken gedurende het onderzoek af? De uitkomsten van de analyse van responsselectiviteit worden naast die van het NKO 2010 gelegd (Schmeets, 2011b). Daarbij zal de CAPI 2012 vergeleken worden met de eerste golf CAPI 2010 (zonder de herbenadering, zie paragraaf 2), en de drop-off 2012 met de drop-off 2010. Belangrijkste vraag is of het NKO 2012 qua selectiviteit van de respons kwalitatief beter of misschien slechter is dan het NKO 2010.

In 2012 was het percentage CAPI-respondenten ten opzichte van de netto-steekproef²⁾ iets lager dan de CAPI-respons in 2010 (61,9 procent versus 63,2 procent). De PAPI-respons lag echter beduidend hoger (tabel 3.1). Dit komt doordat in 2012 de interviewer met de CAPI-respondenten een afspraak maakte om de ingevulde schriftelijke vragenlijst op te halen, terwijl de respondent deze in 2010 zelf terug moest sturen naar het CBS. Bovendien was de drop-off in 2010 (minimaal) een 'derde golf', terwijl deze in 2012 een 'tweede golf' was.

¹⁾ Comparative Study of Electoral Systems. Wereldwijde samenwerking waarbij deelnemende landen o.a. een gemeenschappelijke module met vragen opnemen in hun verkiezingsonderzoek zodat internationale vergelijkingen mogelijk zijn. Zie www.cses.org.

²⁾ Dit is de bruto steekproef (2 750 personen) exclusief de personen die inmiddels zijn overleden, naar het buitenland verhuisden, bewoners van instellingen en personen die niet in aanmerking komen voor het NKO, bijvoorbeeld doordat ze niet de Nederlandse nationaliteit hadden of al in een ander CBS-onderzoek zaten in het voorafgaande jaar. Zie ook paragraaf 1.

3.1 Respons NKO 2010 en NKO 2012 naar achtergrondkenmerken

	NKO 2010		NKO 2012	
	CAPI (1e golf)	PAPI ¹⁾ (drop off)	CAPI	PAPI ¹⁾ (drop off)
	abs.			
Netto-steekproef	3 943	3 943	2 710	2 710
Respons	2 493	1 633	1 677	1 490
Non-respons	1 450	2 310	1 033	1 220
	%			
Respons, totaal	63,2	41,4	61,9	55,0
Leeftijd				
18–24 jaar	30,5	31,0	63,6	56,5
25–34 jaar	62,4	37,6	58,5	51,1
35–44 jaar	63,2	37,6	59,6	53,1
45–54 jaar	65,8	44,9	65,3	58,2
55–64 jaar	68,2	49,8	65,8	60,0
65–74 jaar	64,9	48,5	62,0	56,1
75 of ouder	50,9	35,4	59,3	49,0
Geslacht				
Man	65,5	43,1	64,3	56,3
Vrouw	61,1	39,9	60,6	54,5
Burgerlijke staat				
Ongehuwd	60,1	36,8	57,7	51,1
Gehuwd	67,1	45,6	67,5	60,7
Verweduwd	53,8	35,9	54,1	43,7
Gescheiden	56,5	36,3	53,3	47,2
Stedelijkheidsgraad				
Zeer sterk stedelijk	57,1	35,6	52,6	46,6
Sterk stedelijk	62,0	40,0	61,2	53,5
Matig stedelijk	64,7	42,5	65,0	58,0
Weinig stedelijk	66,6	44,7	67,3	60,2
Niet stedelijk	66,3	45,5	65,9	59,8
Landsdeel				
Noord-Nederland	63,7	40,9	69,1	64,6
Oost-Nederland	67,2	43,1	65,8	58,8
West-Nederland	59,5	38,7	57,8	51,1
Zuid-Nederland	66,8	45,8	65,0	56,4
Herkomst				
Autochtoon	64,8	44,2	64,9	57,7
Westers allochtoon	63,2	36,1	60,0	55,0
Niet- westers allochtoon	45,6	15,1	37,0	30,8

¹⁾ Ten opzichte van netto-steekproef.

De responspercentages verschillen per bevolkingsgroep (tabellen 3.1 en 3.2³⁾). Zo reageerden in 2012 35- tot 45-jarigen en 65-plussers significant minder dan jongeren, vrouwen minder vaak dan mannen en gehuwden vaker dan ongehuwden. In het noorden

³⁾ Tabel 3.2 bevat niet per categorie van elke bevolkingsgroep de waarden van de Waldstatistic en bijbehorende significantie-indicatie. Hierop zijn echter wel enkele conclusies gebaseerd.

van Nederland was de respons hoger dan in het westen. De grootste responsverschillen traden op bij de herkomstgroepen: niet-westerse allochtonen namen significant minder deel aan de CAPI-interviews. Voor de PAPI-respons zijn de conclusies vergelijkbaar, behalve wat betreft geslacht. De drop-off werd door vrouwen niet minder vaak teruggestuurd dan door mannen.

Er was nauwelijks verschil tussen de bevolkingsgroepen in het terugsturen van de drop-off. Alleen waren vrouwen iets meer dan mannen geneigd de drop-off te retourneren nadat ze aan de CAPI hebben meegedaan.

3.2 Logistische regressieanalyse van respons (ja/nee) NKO 2010 en NKO 2012 naar achtergrondkenmerken

	NKO 2010		NKO 2012	
	CAPI (1ste golf)	CAPI (1ste golf)	Drop off t.o.v. netto-steekproef	Drop off t.o.v. CAPI (1ste golf)
Kenmerken (vrijheidsgraden)	Wald			
Leeftijd (6)	24,7*	13,4*	12,2*	5,1
Geslacht (1)	6,4*	4,4*	0,78	3,1*
Burgerlijke staat (3)	18,0*	31,6*	29,0*	4,5
Stedelijkheidsgraad (4)	1,3	2,2	1,7	0,6
Landsdeel (3)	9,5*	5,9	8,8*	5,5
Herkomst (2)	35,2*	46,0*	41,8*	3,3
	Nagelkerke pseudo R ²			
	4,1%	6,2%	5,9%	3,0%

* p < 0,05

Vergeleken met de eerste golf CAPI van 2010 reageerden in 2012 de 35- tot 45-jarigen en 65-plussers minder, maar de jongeren tot 25 jaar juist beduidend meer⁴⁾. Hoewel in 2012 minder responsverschillen tussen de leeftijdscategorieën bestonden dan in 2010, gold voor de herkomstgroepen het omgekeerde. Dit is ook te zien aan de toegenomen waarde van de Waldstatistic voor herkomst (tabel 3.2). Bij de andere achtergrondkenmerken zijn er geen significante verschillen tussen 2012 en 2010. Opvallend is verder de toegenomen Waldstatistic bij burgerlijke staat. Dit komt door het wat grotere responsverschil tussen ongetrouwden en getrouwden in 2012. Toch blijkt ten opzichte van 2010 de vertekening naar burgerlijke staat niet groter te zijn.

Overigens is de door de achtergrondkenmerken verklaarde variantie in 2012 groter dan in 2010 (6,2 procent versus 4,1 procent), wat betekent dat de toegenomen responsverschillen tussen de herkomstgroepen zwaarder hun stempel drukken dan de afgenomen responsverschillen tussen de leeftijdsgroepen.

De selectiviteit van de drop-off in 2012 is kleiner dan die van de drop-off in 2010. Dat is te zien aan de verklaarde variantie, die in 2010 met 6,3 procent iets hoger lag (Schmeets 2011b, tabel 4.2.2). Verder waren de waarden van de Waldstatistic in 2010

⁴⁾ Getoetst voor CAPI (eerste golf) met behulp van een logistische regressie, waarin ook alle interactietermen met jaar (2010 of 2012) zijn opgenomen.

voor de achtergrondkenmerken leeftijd en herkomst beduidend hoger dan in 2012. De responsverschillen tussen de categorieën van deze kenmerken waren in 2010 groter. Het ophalen van de schriftelijke vragenlijst door de interviewer heeft klaarblijkelijk een positief effect op de respons van de drop-off.

Gezien de selectiviteit van de respons naar achtergrondkenmerken is een herweging van zowel de CAPI- als de PAPI-respons nodig. Net als in voorgaande jaren zijn in ieder geval leeftijd, geslacht, burgerlijke staat, stedelijkheidsgraad, landsdeel en herkomst in de weging opgenomen.

4. Vertekening van de doelkenmerken

4.1 Opkomst

Traditioneel zijn de stemmers in het NKO oververtegenwoordigd. Daarvoor zijn twee verklaringen. Ten eerste hangt deelname samen met attitudekenmerken als politieke interesse en kennis van politiek (Brehm, 1993). Mensen met weinig politieke belangstelling of kennis voelen zich niet aangesproken om deel te nemen aan het onderzoek. Ten tweede speelt de sociale-wenselijkheid een rol: mensen willen achteraf liever niet toegeven dat ze niet gestemd hebben, en zeggen dan gemakshalve dat ze het wel gedaan hebben. Opvallend is wel dat in 2012 de oververtegenwoordiging van de stemmers minder is dan in 2010. Nam in 2010 slechts een op de drie niet-stemmers deel aan het NKO, in 2012 is dat ruim een op de twee.

4.1.1 Opkomst bij verkiezingen volgens het NKO en de officiële stembusuitslag¹⁾

	1971	1972	1977	1981	1982	1986	1989	1994	1998	2002	2006	2010	2012
	%												
Stembusuitslag	79,1	83,5	88,0	87,0	81,0	85,5	80,3	78,7	73,3	78,9	80,4	75,4	74,6
Opkomst NKO	86,1	89,4	91,1	93,5	89,0	93,1	92,6	92,2	90,8	96,9	93,1	91,2	86,0
Absoluut verschil	7,0	5,9	3,1	6,5	8,0	7,3	12,3	13,5	17,5	18,0	12,7	15,8	11,4
Relatief verschil	66,5	64,2	74,2	50,0	57,9	47,6	37,6	36,6	34,5	14,7	35,2	35,5	55,1

¹⁾ NKO 2003 is hier niet opgenomen, omdat hiervoor geen nieuwe steekproef is getrokken, maar gebruik is gemaakt van de steekproef van 2002.

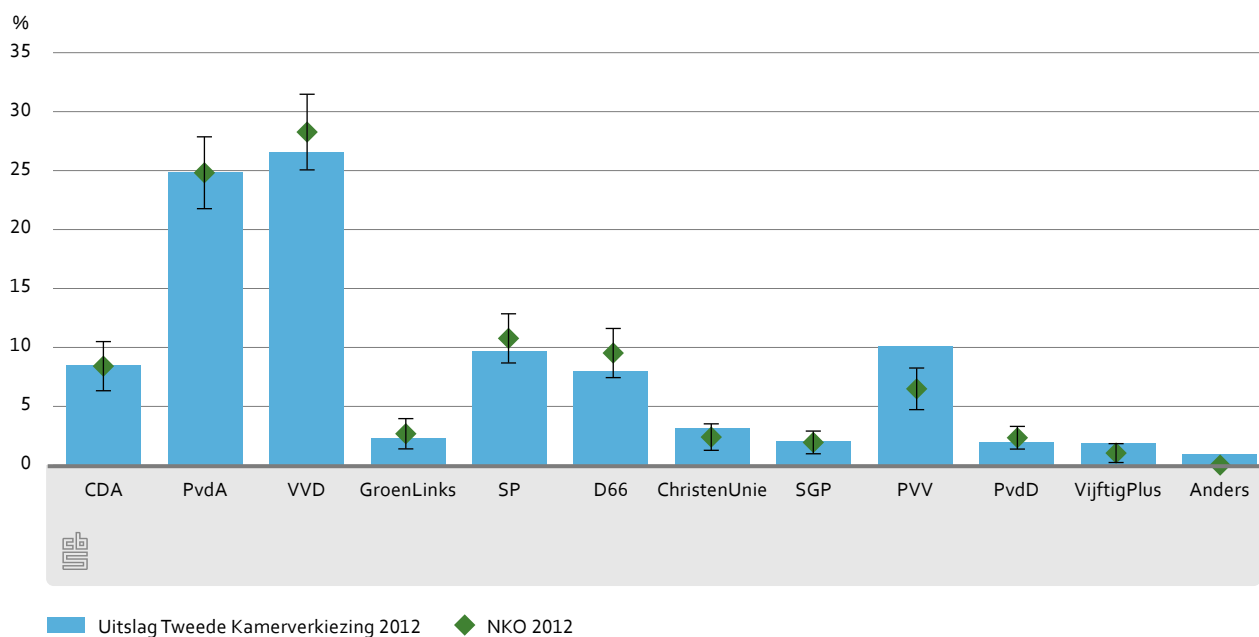
4.2 Partijkeuze

Uit figuur 4.2.1 blijkt dat de CAPI-respons van 2012 redelijk accuraat is over de verdeling naar partijkeuze. Zelfs voor relatief kleine partijen D66, GroenLinks en de ChristenUnie zit de respons redelijk dicht bij de ware verdeling. Dit geldt echter niet voor de PVV. Stemmers op deze partij zijn als vanouds (Schmeets, 2011b) flink ondervetegenwoordigd in de

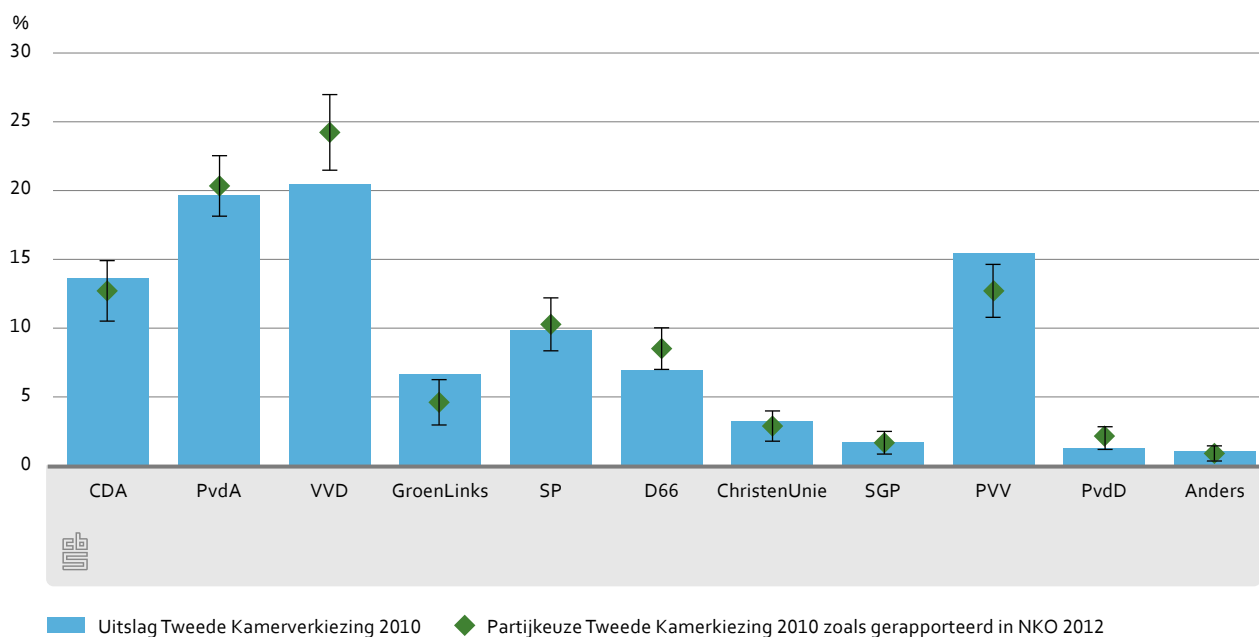
respons. De PVV-stemmer lijkt zowel in een aantal 'harde' achtergrondkenmerken (met name opleidingsniveau) en 'zachte' achtergrondkenmerken (sociaal vertrouwen, politiek vertrouwen en politiek cynisme) in zeer sterke mate op de (ondervertegenwoordigde) niet-stemmer (Selb en Munzert, 2013).

De conclusie moet zijn dat in de weging van de CAPI-respons 2012 behalve de achtergrondkenmerken ook opkomst en stemgedrag op z'n plaats zijn. Overigens is de vertekening van de stembusuitslag in het NKO 2012 kleiner dan in het NKO 2010 (Schmeets, 2011b).

4.2.1 Vergelijking uitslag Tweede Kamerverkiezingen 2012 en partijkeuze NKO 2012 (ongewogen incl. 95 % betrouwbaarheidsinterval)

4.2.2 Vergelijking uitslag Tweede Kamerverkiezing 2010 en partijkeuze Tweede Kamerverkiezing 2010 zoals gerapporteerd in NKO 2012 (ongewogen, incl 95% betrouwbaarheidsinterval)

In het NKO 2102 is ook gevraagd naar het stemgedrag in 2010. Die score is vergeleken met de stembusuitslag van 2010 (figuur 4.2.2). De PVV-stemmers zijn wederom ondervertegenwoordigd en ook GroenLinks is dat. VVD-stemmers zijn oververtegenwoordigd. Het herinnerde stemgedrag blijkt dus minder goed te matchen met de stembusuitslag dan het huidige stemgedrag.

5. Conclusie

Bij de gekozen benaderingsstrategie voor het NKO 2012 zijn bepaalde doelen gesteld: een respons van minstens 62 procent op de CAPI en van 77 procent op de drop-off. Beide doelen zijn bereikt, het drop-off responsdoel zelfs ruimschoots. De selectiviteit van de respons in de CAPI en de drop-off zijn acceptabel. De responsverschillen tussen de leeftijdsgroepen zijn kleiner dan in 2010, vooral door de toegenomen deelname van jongeren aan het NKO. Wel was de respons van niet-westerse allochtonen in de CAPI nog lager dan in 2010. De PAPI-respons was echter minder selectief dan in 2010. Blijkbaar vermindert het ophalen van de vragenlijst door de interviewer de selectiviteit.

Naar opkomst en stemgedrag was de vertekening van de CAPI kleiner dan in 2010. Alleen PVV-stemmers waren ondervertegenwoordigd in het NKO, wat samenhangt met de ondervertegenwoordiging van niet-stemmers (Schumacher en Rooduijn, 2013). Overigens was ook in voorgaande NKO's sprake van een ondervertegenwoordiging van niet-stemmers, evenals in andere steekproefonderzoeken (Schmeets, 2011b). De selectiviteit van de respons naar leeftijd, geslacht, burgerlijke staat, stedelijkheidsgraad⁵⁾, landsdeel en herkomst, en de vertekening van opkomst en stemgedrag in het NKO zijn verdisconteerd door deze variabelen in de wegingen van de CAPI- en PAPI-respons op te nemen.

Er is door lineair te wegen (Nieuwenbroek en Boonstra, 2002) net als in 2010 alleen rekening gehouden met de marginale verdelingen van de weegvariabelen (Schmeets, 2011c). Behalve afstemming van geschatte steekproeftotalen op populatietotalen voor de weegvariabelen, reduceert een weging doorgaans ook de variantie van schattingen uit de steekproef (Särndal, Swensson en Wretman, 1992).

Literatuur

Berkel, K. van, M. Vosmer en H. Schmeets (2011). Ontwerp en steekproef van het Nationaal Kiezersonderzoek. In: Schmeets, H. (red.), *Verkiezingen: Participatie, vertrouwen en integratie* (pp33–46). Heerlen: CBS.

⁵⁾ Er was geen responsselectiviteit voor dit kenmerk, maar omwille van de vergelijkbaarheid met voorgaande NKO's is stedelijkheidsgraad van de woongemeente toch in de weging meegenomen.

Brehm, J. (1993). *The phantom respondents: Opinion surveys and political representation*. Ann Arbor Michigan: University of Michigan Press.

Nieuwenbroek, N. en H.J. Boonstra (2002). *Bascula 4.0 Reference Manual*. Heerlen: CBS.

Särndal, C.-E., B. Swensson and J. Wretman (1992). *Model assisted survey sampling*. New York: Springer Verlag.

Schmeets, H. (2011a). Achtergronden van het Nationaal Kiezersonderzoek. In: Schmeets, H. (red.), *Verkiezingen: Participatie, vertrouwen en integratie* (pp17-31). Heerlen: CBS.

Schmeets, H. (2011b). Selectiviteit van de respons in het Nationaal Kiezersonderzoek. In: Schmeets, H. (red.), *Verkiezingen: Participatie, vertrouwen en integratie* (pp47-61). Heerlen: CBS.

Schmeets, H. (2011c). Respons nader bekeken: herweging, herbenadering en paneluitval. In: Schmeets, H. (red.), *Verkiezingen: Participatie, vertrouwen en integratie* (pp63-76). Heerlen: CBS.

Schumacher, G. and M. Rooduijn (2013). Sympathy for the 'devil'? Voting for populists in the 2006 and 2010 Dutch general elections. *Electoral studies*, 32(1), 124-133.

Selb, P. and S. Munzert (2013). Voter overrepresentation, vote misreporting, and turnout bias in postelection surveys. *Electoral studies*, 32(1), 186-196.

Verklaring van tekens

.	Gegevens ontbreken
*	Voorlopig cijfer
**	Nader voorlopig cijfer
x	Geheim
–	Nihil
–	(Indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	Het getal is kleiner dan de helft van de gekozen eenheid
Niets (blank)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2013–2014	2013 tot en met 2014
2013/2014	Het gemiddelde over de jaren 2013 tot en met 2014
2013/'14	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2013 en eindigend in 2014
2011/'12–2013/'14	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2011/'12 tot en met 2013/'14

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress: Centraal Bureau voor de Statistiek, Grafimedia
Ontwerp: Edenspiekermann

Inlichtingen

Tel. 088 570 70 70, fax 070 337 59 94
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

Bestellingen

verkoop@cbs.nl
Fax 045 570 62 68

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen, 2014.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.